

NACIONALIZMUS ÉS NEMZETÁLLAM

ARDAY LAJOS*

Kivonat

Sokan, főleg a föderatív Európa hívei, azt állítják, hogy a 19-20. századi nagy háborúk oka, előidézője a nemzetállamok által gerjesztett nacionalizmus, vagy fordítva, a tömegeket maga mögé állító nacionalizmus-teremtette nemzetállamok létrejötte volt, s bizonyítékul hozzák fel Napóleont, Mussolinit és Hitlert. Thierry Baudet és Kiszelly Zoltán bebizonyítják, hogy egyikük sem francia, olasz és német nemzetállami célokat követett, hanem birodalmat akartak építeni, és a már korábban kialakult birodalmakkal (orosz, brit) küzdöttek a regionális (Európa, a Földközi-tenger), netán világhatalomért. „... Forgolódnak a tőkés birodalmak, csattog világot szagató foguk lágy Ázsiát, borzolt Afrikát falnak, s mint fészket ütök le a kis falut” – írta 1931-ben József Attila. A mai „tőkés birodalmak” az óriás multi/transznacionális vállalatok, a pénzhatalom, amely olyan (nemzet)államok fölé tud kerekedni, mint az Egyesült Államok és Németország, nem szólva a gyenge és kezükben tartott EU Bizottságról.

Napjaink két legnagyobb veszedelmével, a globális világhatalommal és a tömeges, szervezeten özőnlő migráns-áradattal szemben csak a nemzetállamok, a de Gaulle-i „nemzetek Európája” jelenthet védelmet, a világméretű agy mosással szemben pedig a nemzeti nyelv, kultúrára, hagyományokra-vallásra épülő patriotizmus, a védekező, nem támadó jellegű nacionalizmus.

Kulcsszavak: nacionalizmus, állam és a nemzet, nemzetállam, nemzettudat.

A TANULMÁNY VÁZLATA

Nacionalizmus és nemzetállam

Nacionalizmus és patriotizmus

Vallás és a nacionalizmus

Nacionalizmus és individuum

Helyzetkép

Esettanulmányok

*

Nacionalizmus és nemzetállam

E kettő egymástól elválaszthatatlan, kialakulásukban sok a hasonló vonás. A téma egyik legtöbbit idézett kutatója, Ernest Gellner szerint „... a nacionalizmus meghatározása két kapcsolaton/határkörön „élősködik”, s ez az állam és a nemzet”. „... A nacionalizmus politikai elv, amely szerint a politikai és a nemzeti egységnek egymást fedőnek (congruent) kell lennie”, vagy más szóval „... megköveteli hogy az etnikai határok ne keresztezzék a politikaiakat.”¹ Vitatható megállapítása: „... A nacionalizmus nem a nemzetek

* A szerző: Arday Lajos DSc (1935) történész és politológus, az MTA doktora (2005). *Kutatási területe:* biztonság, nemzeti identitás és kisebbségek Közép- és Kelet-Európában és a Balkánon; a volt jugoszláv térség; brit külpolitika. Legújabb könyve: *Nemzetállamok és kisebbségek. Történelem és identitás Közép-Európában.* Budapest, 2016.

¹ Nationalism as a product of industrial society. In: *The Ethnicity Reader* ed. M. Guibernau, J. Rex Polity Press, Cambridge, 1997. pp. 52-53

öntudatra ébredése; nemzeteket talál ki ott, ahol azok nem léteznek”.² „... Nemzetek és államok nem léteznek minden időben és minden körülmények között... A nacionalizmus azt tartja, hogy azok egymás számára rendeltettek, és egyik a másik nélkül tökéletlen, s ez tragédiához vezet.”³ „... A nacionalizmus elkerülhetetlen, vagy legalábbis természetes terméke a modernizációnak, amely összefügg az ipari társadalom felemelkedésével; az állam terméke – megjelenésének szükségszerű előfeltétele az állam megléte; terjesztői a kultúra és a tömegkommunikáció... A nacionalizmust az állam támogatja – kedvező számára – mint a homogenizálás eszközét, amely erősíti a lakosságban az összetartozás érzését”⁴ Schöpflinnel együtt nagy jelentőséget tulajdonít a protestantizmusnak, amely az írás-olvasás elterjesztésével „... egy paraszt nyelvjárást „valódi” nyelvvé formált.”⁵ A homogenizálás, a közös nemzeti identitás, a szolidaritás, a politikai sorsközösség tudata a nacionalizmus fő alkotó elemei – létrehozásukban nagy szerepe volt a sorozáson alapuló kötelező katonai szolgálatnak, a tömeghadseregeknek. Gellner többször ír a nacionalizmus közösségteremtő hatásáról. (Gesellschaft-ból Gemeinschaft)⁶

Alain Dieckhoff az állam buzgó részvételéről beszél a nacionalizmus megeremtésében. „ A különböző (politikai, társadalmi, kulturális) elítéltek az iskolarendszeren, a hadseregen és az irodalmon keresztül nemcsak a nemzeti összetartozás megerősítésére töreksenek az államhoz való ragaszkodás kialakítása érdekében, de a város, az erediség és a nemzet dicsőségének megeremtésén is munkálkodnak. A nemzetépítés folyamán pedig az Állam számára kifejezetten hasznos forrást jelent a kultúra”.⁷

A nacionalizmus és patriotizmus összefüggésére Durkheim is felhívta a figyelmet.”... Cáfolhatatlan történelmi megfigyelés, hogy a szülőföld, a falú, a város és/vagy a tartomány szeretete igen ősi emberi tulajdonság. ... Ez a konkrét és ősi érzés, az „édes haza” szeretete akkor vált modern értelemben vett hazaszeretetté, amikor tudatos erkölcsi-politikai elkötelezettséggel töltődött fel.”⁸ „Igaz ugyan, hogy a nacionalizmus modern jelenség, de a mítoszok, emlékek, értékrendek, szimbólumok generációkon át öröklődő ősi szövetére támaszkodik. ... Más szavakkal: az identitástudat a kollektív emlékezés erejéből építkezik, és ez már jóval a modern nemzetek kialakulása előtt megjelenik.”⁹

De mikor és hol alakulnak ki a modern nemzetek? Az Atlanti-óceánparti centrumban – a világ akkor legfejlettebb részén – a 16. században az abszolút királyi hatalom építette ki az erős francia, angol, holland államot, s ebben az államban alakult ki a francia, angol, holland nemzet”. ... A franciák voltak az első európai nép, amely nemzeté formálódott ... a francia monarchiával és a francia állammal nőtt (fel) a francia nemzet.”¹⁰ „... Már a Tudor-ház XVI. Századi uralmától fogva beszélhetünk a nemzeti identitás komoly megnyilvánulásairól”.^{10/a} ... Az egyre hatékonyabb kormányzatok körül kezdett kialakulni a nemzet eszméje, az alattvalók egyelőre csak félig tudatos, ám kétségtelenül hazafias hűsége. ... A protestáns ügyet az erénnyel, a becsületességgel kezdték azonosítani. ... Így lett a Rómával szembeni gyanakvás, (a spanyol, majd a francia hódítástól való félelem – AL) a nemzeti jelleg természetes vonása, a hazafiság rész, az angolságának eleme.”¹¹

Nyugat-Európában tehát létrejött a nemzetállam, s benne a területhez-államhoz kötődő állampolgári, civic nation. A többszáz, sőt többszáz politikai-hatalmi egységre tagolt német nyelvterületen, és a periférián, Közép- és Kelet-európában viszont, a soknemzetiségű birodalmakban (Habsburg, orosz, oszmán) a származáson-hagyományokon, s főként a nyelven alapuló etnikai vagy kulturnemzet – fogalom alakult ki. Ennek megfelelően beszél a szakirodalom a Nyugatra jellemző univerzalisztikus, liberális, civic/(állam)polgári nacionalizmusról, míg a partikularisztikus, illiberális és etnikai nacionalizmus a Kelet sajátossága. Az előbbi egyenjogúsító és nyílt, míg az utóbbi zárt, kényszerítő és egyénellenes; könnyű kitalálni, hogy ez francia vélekedés.¹²

² E. Gellner: Thought and Change. Weidenfeld and Nicholson, London 1964 p.169

³ Gellner 1997. p.56

⁴ E. Gellner: Nations and Nationalism. Oxford-Cambridge 1994 pp 1-4

⁵ E. Gellner: Nationalism London 1997 pp 76-77

⁶ E. Gellner: Encounters with Nationalism. Blackwell, Oxford 1994 p. 27 A nacionalizmus kialakulása... In: Nacionalizmuselméletek. Szerk. Kántor Zoltán. Rejtjel Bp. 2004. 68-69.o.

⁷ ... A kulturális és politikai nacionalizmus fogalmának újraértelmezése In: Nacionalizmuselméletek 302.o.

⁸ Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam... Napvilág, Bp., 1998 72.o.

⁹ D. Conversi: A nacionalizmuselmélet három irányzata In: Nacionalizmuselméletek 317.o.

¹⁰ Hugh Seton-Watson: Nations and States. Methuen London 1977 pp 42, 44

^{10/a} G.R. Elton: England under the Tudors. Routledge London 1991 p. 160

¹¹ Owen Chadwick: A reformáció Osiris Bp. 1998 22, 122, 276, 283.o.

¹² A Dieckhoff – Ch. Jaffrelot: Introduction In: Revisiting Nationalism – Theories and Processes. Hurst and Company London 2005 p 4

Egyetértés van abban, hogy „... a nacionalizmus nyíltan megfogalmazott odaadás a nemzet iránt” (s hogy) „... a nemzetépítésnek mindig szüksége van (az azt) legitimáló nacionalizmusra”.¹³ Guibernau a nacionalizmus közösségépítő jellegét emeli ki, hogy „... összehoz különböző társadalmi szinten álló és kulturális háttérrel rendelkező embereket.” „... A nacionalizmust egy (olyan) ideológiának tekintem, amely szorosan összekapcsolódik a nemzetállam felemelkedésével, valamint a népszuverenitás és demokrácia eszméivel, melyeket a francia és az amerikai forradalmak hoztak létre és valósítottak meg”.¹⁴ Pethő Sándor is a nacionalizmus ideológiai jellegét hangsúlyozza: „... A nacionalizmus a nemzetállam kialakulásának ideológiája. ... A nacionalizmust az individuumot és a nemzetállamot összekapcsoló ideológiának tekinthetjük; a cél az individuum integrálás”.^{14/a}

A vallás és a nacionalizmus viszonyát illetően is egységesek a vélemények. „...A nacionalizmus a vallás hanyatlásával erősödött meg Európában”¹⁵ „... A radikális nacionalizmus összefonódott a vallással oly módon, hogy szekuláris/világi vallássá vált”.¹⁶ A nacionalizmus a halált és feledést legyőző közösségi, ám a földi halhatatlanság ígéretével kecsegtető valláspótlék.^{16/a} Ez a megállapítás a nemzetre is áll. „... A polgári fejlődés során a nemzet átvette a vallás legitimáló funkcióját s ennek következtében a modern polgári állam és a nemzet fogalma a XIX. században a lehető legszorosabban összefonódott”.¹⁷ A nemzetállamé és a nacionalizmusé is: „... A nacionalizmus az a tudatállapot, amelyben az egyén a legteljesebb odaadást érzi a nemzetállam iránt”.¹⁸ „... A nacionalizmus az a szemléletmód, mely abszolút elsőbbséget ad a nemzet értékeinek minden más értékkel és érdekekkel szemben”.¹⁹

A nacionalizmus a ma ismert teljességében a 18. század végén – 19. század elején jelenik meg Európában, és segíti győzelemre a 13 észak-amerikai kolónia függetlenségért vívott küzdelmét. „... A nacionalizmus, mint jelenség Európában a 18. század körül jött létre, s nem emelkedhetett volna fel az amerikai és a francia forradalmakban kifejlődött eszmék hatása nélkül. Az egyenlőség, szabadság, szolidaritás és különösen a népszuverenitás elvei nyitottak utat a nacionalizmusnak.”^{19/a} Ez a romantikus nacionalizmus időszaka. A forradalmi, univerzalisztikus francia nacionalizmusé, amely fel akarja szabadítani a népeket a feudális-monarchikus elnyomás-kizsákmányolás alól, és az ébredő német nacionalizmusé, amely szembefordul a napóleoni birodalommal, hangsúlyozva a közös nyelv, a vérségi kapcsolatok, a szülőföld (Vaterland) összekötő szerepét.²⁰ Ez a nemzeti ébredés vitte győzelemre a német és olasz egységtörekvéseket, nemzetállamuk megalakulásával, és a népek nemzeté válási folyamatát a katalánoktól a finnkekig.

Szükséges esetekben „... a nacionalizmus társulhat idegengyűlölettel, rasszizmussal, fasizmussal és mindenféle erőszakos viselkedéssel „a másokkal” szemben. Más alkalmakkor kapcsolódik a népek jogos törekvéséhez, hogy fenntartsák és fejlesszék kultúrájukat, s hogy érvényesítsék jogukat az önrendelkezésre.”²¹ Részben erről szól Hugh Seton-Watson – véleményem szerint legkövetesebb – nacionalizmus-meghatározása: „... Egyrészt a nemzetek jellegéről, érdekeiről, jogairól és kötelezettségeiről szóló doktrína, másrészt szervezett politikai mozgalom, amely arra irányul, hogy elősegítse a nemzetek céljainak és érdekeinek megvalósulását.”²²

A nacionalizmusnak lehet egyesítő-államépítő és elszakító-szecesszionista szerepe – a történelemben mindkettőre találunk (és fogunk találni) számos példát. A soknemzetiségű birodalmak népeinek nemzeté válásában („nemzetébresztők”) pozitív szerepe volt a nyelvi-kulturális-gazdasági (Védegyelet), majd politikai nacionalizmusnak. A folyamat a saját (nemzet)állam megteremtésével vált teljessé. A nemzetalkotó nacionalizmusok kialakulásában döntő szerepe volt (Nyugaton a polgári, Keleten a nemesi származású)

¹³ U.ott, pp 3-4 „... A nacionalizmus mint legitimizáló ideológia működött a nemzetállam megalapításában”.

M.Guibernau: Nationalismus. The Nation State and Nationalism in the Twentieth Century. Polity Press, Cambridge 1996. p. 138

¹⁴ Uo. pp 3, 44

^{14/a} A nacionalizmus jelentése és népszerűsége. *International Relations Quarterly*, Vol. 7 No 3 2016 Ősz 4, 8 o.

¹⁵ Uo.p 83

¹⁶ Revisiting Nationalism, p. 6

^{16/a} Anthony Smith: In Defence of the Nation. 1955 p. 160

¹⁷ Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. HVGORAC, Bp. 2007 63.o.

¹⁸ H. Kohn: Nationalism: its meaning and history. Princeton, 1955. p.9

¹⁹ M. Hroch: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig... In: Nacionalizmuselméletek 232.o.

^{19/a} Guibernau, 1996. p.45.

²⁰ Uo.p. 56

²¹ Uo.p.4.

²² H. Seton-Watson i.m. 3.o.

értelmiségnek (papok, tanítók, jogászok-tiszviselők, katonatisztek).²³ A görögök, szerbek, bolgárok nacionalizmusa az Oszmán Birodalomból való kiszakadásra és önálló nemzetállam megteremtésére irányult – egyszerre volt tehát egyesítő-államépítő és szecesszionista. Hasonló szerepet játszott a cseh(szlovák), délszláv, lengyel és ukrán az Osztrák-Magyar Monarchia, és a finn-észtlitván a cári Oroszország végnapjaiban. Az „elszakadók” célja lehet saját nemzetállam megteremtése (szovjet, jugoszláv utódállamok) vagy nemzettestvéreik már létező államához való csatlakozás (románok, szerbek 1918-ban).

A regionális/kisebbségi nacionalizmusok általában gazdasági indíttatásúak: Flandria, Katalónia, Padánia nem akarja eltartani a szegényebb/általuk élőködőnek tartott déli területeket; a skótok az Északi-tengeri olaj- és gázbevételek egészére tartanak igényt, az Európai Unión belül. A kisebbségi nacionalizmusok aláássák a többségi nemzetállam legitimitását, és annak átalakítására törekszenek.²⁴ (Ukrajnai oroszok, romániai-szlovákiai magyarok)

A nacionalizmus – és a nemzetállam – közös kultúrát, szimbólumokat (zászló, himnusz) és értékeket hoz létre, sikeresen köti össze az embereket, az egység érzetét kelti, közös identitást teremt.²⁵

A nemzetállam a nemzet időleges hatalmi szervezete. Megteremtői és fenntartói a közoktatás, tömegtájékoztató, a hadsereg, a közös nemzeti identitás. Az egységesítő célokat követő kulturális-politikai elit vezetésével „... arra törekszik, hogy eszközeivel a közöl kultúra, jelképek, értékek, életre keltett hagyományok és eredetmítoszok teremtésével, sőt néha kitalálásával egyesítse az uralma alá tartozó embereket.”²⁶ A mindennapi szóhasználatban „... a nemzetállam olyan államokat jelöl, melyek lakossága nemzetileg (etnikailag-nyelvileg) többé-kevésbé homogén. Olyan állam azonban nincs, amelyben egyáltalán nem élnek etnikai-nyelvi-vallási-nemzeti kisebbségek, és sohasem volt a történelemben. Alapvető tehát a homogenitás mértékének meghatározása... Georg Brunner, kölni professzor azt javasolta, nemzetállamoknak csak azokat az államokat nevezzük, amelyekben a kisebbségek aránya nem haladja meg a 10%-ot”²⁷

Az első világháborút lezáró „békerendszer” – a győztesek szerint – nemzetállamokat teremtett az Osztrák-Magyar Monarchia romjain. Valójában csak a két vesztes, Ausztria és Magyarország volt az; a többi utódállam „megörökölte”, a Monarchia nemzetiségi összetételét és konfliktusait.²⁸ Mindmáig belső és külső ellentétek forrása az, ha egy jelentős kisebbségekkel rendelkező állam erőszakos „homogénizációval” akar nemzetállamot építeni. (Ukrajna, Románia, Szlovákia)

Mit adhat a nemzetállam és a nacionalizmus a ma és a jövő emberének? Pethő világméretű általánosításával: „... A kommunista ideológia bukása után a világpolitika mozgatórugója a piac mellett a nacionalizmus lett”^{28/a} Anthony D. Smith úgy látja, az egyén és csoport identitásának meghatározó eleme a nacionalizmus, a nemzethez tartozás érzése: „... az egyetlen reális és használható szocio-kulturális keretet a nemzet/állam és a nacionalizmus szolgáltatja a modern kor emberének.” Schöpflin György ugyanezt mondja, aktualizálva: „... A nemzetben való gondolkodás az egyetlen fennmaradt közlélmény a kommunizmus összeomlása után ... a nemzet maradt az egyetlen, védelmet nyújtó közösség”. Hroch szerint „... a nacionalizmus az integrációs tényezőt helyettesíti egy széthulló társadalomban. Amikor a társadalom kudarcot vall, a nemzet mint utolsó garancia jelenik meg”²⁹. „... Népképviselői kormányzás és jogállamiság kizárólag a nemzetállam keretein belül képzelhető el”^{29/a} Guibernau úgy látja, hogy a vallás – s itt nyilvánvalóan az iszlámra gondol – ereje/hatalma megnövekszik, és kulcsszerepet játszik majd a nemzeti identitások újraformálásában. „... A nacionalizmus meg akarja újítani a nemzetet, felvirágoztatni kultúráját, s hogy az emberek olyan közös tevékenységekben vegyenek részt, amelyek túlélik őket. A nacionalizmus építkezés, álom és munkálkodás egy jobb jövőért az új generációk számára. ... Az az óhaj, hogy megállítsák a szegény országokból Európába irányuló bevándorlást, elvetheti egy esetleges szolidaritás magvát az

²³ Kedves professzorom, Niederhauser Emil akadémikus szerint a szlovén nemzetet értelmiségiek „találták ki”, és ezzel vádolták a lengyelek Stadion grófot, Galícia kormányzóját, hogy ő kreálta – ellenük – (az addig valóban nem létező) ukrán-rutén/ruszin nemzetet.

²⁴ Guibernau 1996 p. 140

²⁵ Uo. pp. 48, 64, 142, 144

²⁶ Uo. pp. 47-48

²⁷ Romsics i.m. 14-15. o.

²⁸ Kosáry Domokos: A nemzetállam és jövője In: Közép-európai olvasókönyv Szerk. Módos Péter Osiris Bp. 2005 203.o. A kisebbségi népesség aránya: Lengyelországban 35-37%, Csehszlovákiában 35%, Romániában 23%, Jugoszláviában 19%, Magyarországon 10%, Ausztriában 7%. Nem beszélve az államalkotó nemzetek (csehek-szlovákok, szerbek-horvátok) közötti egyre növekvő ellentétekről.

^{28/a} Pethő: i. m. 3.o.

²⁹ Idézi Guibernau 1996 p. 142

^{29/a} T. Baudet: A határok jelentősége. Századvég, Bp. 2015 23.o.

európai partnerek között, és végső soron kedvezhet egy nemzetek fölötti nacionalizmus eljövételének”.³⁰ A jelenlegi európai helyzetben ennek semmi esélye, amíg a „Willkommenskultur”^{30/a} uralja a brüsszeli bürokráciát és a véleménydiktatúrát gyakorló liberális tömegtájékoztatót.

Egy nemzetek fölötti vagy „pán-nacionalizmus” kialakítására számos kísérlet történt az elmúlt századokban a politikai-gazdasági befolyás kiterjesztésére, de valamennyi kudarcot vallott. A pánszlávizmus a cári hatalom ideológiája volt az oszmán és osztrák uralom alatt élő szlávok „felszabadítására” és befolyás alá vonására; időleges sikereket csak a bolgárok, szerbek és szlovákok körében ért el; többi, nyugati értékeket valló szláv nemzetek nem kértek belőle. A pántürk mozgalom az orosz, majd a szovjet birodalom felbomlását kihasználva a török behatolást szolgálta a kaukázusi és közép-ázsiai térségben, de hamar kiderült, hogy Törökországnak nincs elég kulturális-gazdasági-politikai ereje a grandiózus cél elérésére – sovány eredmény a török-azeri kapcsolatok szorosabbá válása. Intézményesített pánarab összefogásra csak Nasszer vezetésével került sor, Egyiptom és Szíria uniójával 1958 és 1961 között, és bizonyos közeledés Szíria és Irak között a Baath-párti rezsim idején. Létezik ugyan az iszlám államok szervezete, de egy pán-iszlám tudat és együttműködés kialakulása több mint kétséges a mélyülő szunnita-síita ellentét és az Irakban-Szíriában zajló események ismeretében.

Sokan temetik a nemzetállamot: a fejlődés túllépett rajta, és az uralkodó irányzatok más gazdasági-politikai kereteket kínálnak. Lebontása tagadhatatlanul folyik: alulról az (etno)regionalizmus, felülről az integrációs szervezetek (EU, NAFTA, Eurázsiai Unió) és a globalizmus, a nemzetközi óriás vállalatok és pénzvilág hatalomkoncentrációja. Az utóbbi a sokkal veszedelmesebb, és a felismert veszély visz tömegeket az utcára – és nemcsak a szélsőbaloldaliakat-zöldeket-anarchistákat – tiltakozva az USA-EU szabadkereskedelmi egyezmény ellen, és ez indít fellépésre nemzeti kormányokat a brüsszeli liberális-globalista „lopakodó túlterjeszkedéssel” szemben. A milliós nagyságrendű migránsöszön bebizonyította, hogy „Európa Erőd” nem létezik; a gazdag Európa gyenge és védtelen, csak nemzetállami eszközökkel lehet feltartóztatni az integrációra képtelen, társadalmi feszültséget keltő, biztonsági kockázatot jelentő tömegeket. A globalizáció és migráció elleni küzdelem elhozhatja a nemzetállamok és a nemzeti önazonosságot védő nacionalizmus(ok) reneszánszát.

„...Európa további egyesítése nem jelenti azt, hogy a nemzeti kultúrák és nemzeti identitások elvesztenék a jelentőségüket. Éppen ellenkezőleg: a nemzeti kultúra, a nemzeti nyelv, vagyis az egyediség és az öntudat továbbra is alapvető fontosságú marad”.^{30/a} Logikus végkifejletében az EU esete a szupranacionális eszme tarthatatlanságát igazolja, ez pedig óhatatlanul egy szuverén ... államisághoz vezet vissza”.^{30/b} „... Birodalmak, vállalatóriások és integrációk jöttek és mentek, ám egyedül a nemzet tudott tartósan fennmaradni”.^{30/c}

Esettanulmányok

Német nemzetállam nem jött létre 1871-ig³¹ és nem alakult ki egységes német nemzettudat a „sokállamiság”, a nyugati-keleti (polgáriassult-ágrár) és észak-déli (protestáns-katolikus) megosztottság miatt. „... A hitleri patológus álom összeomlása után a nihil, a tanácstalan úr. Az egész társadalmat szinte szándékkal átható önbírálat a túlfűtött nacionalizmus elvetésével együtt a német nemzeti múlt és tudat igazi értékeit is kidobta. A gyökértelenség lett úrrá, az ország mintegy ittasan szabad területté vált a külföldről jövő valamennyi, modernnek nevezett, a társadalmat bomlasztó áramlat befogadására”.³² K. Jaspers német filozófus 1951-ben azt írta, hogy „... a német nemzetállam története véget ért”. Németországra is érvényes a Hollandiára tett megállapítás: „... Mintha Hollandia a globalizáció, az europaizáció, a folyamatos bevándorlás hatására elvesztené identitását és saját kardjába dőlné”.^{32/a} Az új nemzedékek az „átnevelés” hatására elfogadták azt, hogy a 2. világháború kirobbantásáért, az abban elkövetett szörnyűségekért, az európai zsidóság túlnyomó többségének kiirtásáért csakis ők a felelősek. Így alakult ki egy agyamosott, gerince-tört, hedonista társadalom – a német vált (az ír mellett) földrészünk legamerikanizáltabb, legglobalizáltabb népévé. Az adenaueri államalapítást követően, amely a szupernacionális, keresztény

³⁰ Guibernau i.m. pp 90, 146-147

^{30/a} Beatrix holland királynő kijelentése 2007-ben. Baudet, i.m. 248.o.

^{30/b} Uo.257.o.

^{30/c} Kiszelly Zoltán: Civil társadalom... állampolgári mozgalmak és aktivitások Németországban és Nyugat-Európában. In: Civilitika – a népfelső tudománya. Méry Ratio 2016 .72.o.

³¹ S az sem egyesített minden németet, mert kimaradtak belőle az ausztriai monarchiabeli és oroszországi /balti-besszarábiai-volgai) „népi németek” milliói.

³² Skultéty Csaba cikke a Bécsi Naplóban 2011. július-augusztus

^{32/a} A Holland Kormánypolitikai Tudományos Tanács jelentése 2007 Baudet, i.m. 307., 334., 337.o.

középkori Reich hagyományait elevenítette fel, „... a kompromittált nemzeti identitást az intézményközpontú „alkotmánypatriotizmus”, atlanti és európai identitás váltotta fel.”

Mi a színtelen-szagtalan nacionalizmus-pótlék, az alkotmánypatriotizmus lényege?

- „... A Szövetségi Köztársaság demokratikus intézményeihez való ragaszkodás; ez az állam jogállam és (a skandináviaihoz hasonló) jóléti állam;
- poszt-nacionális identitás, poszt-tradicionális, multikulturális társadalom, amely leginkább képes európai identitás kialakítására;
- „holokauszt identitás” különleges büntudat, még a következő nemzedékekre kiterjedően is.³³

A német nacionalizmusról – ha egyáltalán van ilyen – még két dolgot el kell mondanunk. A tartományok – egykor önálló államok – lakó regionális tudata újjáéledésének vagyunk tanúi. Különösen szembeszökő ez a legnagyobb, Bajorország esetében, amelynek kormánya többször eltérő álláspontot képvisel a bevándorlás, a gazdaságpolitika és a berlini szövetségi kormány centralizációs politikájával szemben.³⁴

A másik, hogy az óriási összegeket felemésztő gazdasági-politikai „homogenizálás” ellenére az „ossik” és a „wessik” még negyedszázad múltán is két társadalmat alkotnak. A keletnémetek, bár rájuk is nehezedett ideológiai nyomás, soha nem tették magukévá a nyilvánvalóan szovjet érdekeket szolgáló internacionalista eszmét, s mint a szocialista tábor sokszor túlbuzgó tagjai, megmenekültek a nyugatiakra kényszerített agymosástól, a büntudat és felelősségvállalás folytonos sulykolásától. Ennek köszönhetően Keleten tovább élhetett – ha lefojtva is – egy természetes német nemzeti érzés, ha úgy tetszik, nacionalizmus. Ennek felszínre törését láthatjuk a keleti nagyvárosokban zajló tüntetésekből, az AfD, az Alternatívát Németországnak 10% fölötti támogatottságában. Merésznek tűnik, de kimondhatjuk: ma ez a párt képviseli egyedül a német nemzeti értékeket és érdekeket, legalábbis a bevándorlás tekintetében. Hatványozottan igaz mindez a legnagyobb tömegtámogatottságot (46%) élvező osztrák Szabadságpártra, amelyre 2016 december 4.-én a munkások 85%-a szavazott.

Egy vitatható megállapítás szerint az angol-francia százéves háborút (1337-1453) „... mindkét nép feudális államként kezdte, de nemzetállamként került ki belőle”.³⁵ A Tudorok flottaépítésével létrejött tengeri hatalom birtokában megkezdődhetett tengeren túli területek birtokba vétele, egy gyarmat-, majd világbirodalom kiépítése. Ezt a Brit Birodalmat angolok, skótok, walesiek együttesen hozták létre, népesítették be és igazgatták. A „Britishness”-ben egyesült az angol, skót, walesi nemzettudat, de soha nem tűnt el egészen. Az angolokban-britekben a puritánokra visszavezethetően – kifejlődött a „kiválasztott nép” tudata, annak missziós-civilizatórikus küldetéstudatával együtt. Az 1960-as évektől megkezdődött a hagyományos értékek eróziója. A brit tudat a birodalomhoz kötődött, s vele együtt tűnik el. „... A birodalom, valamint a protestantizmus társadalmi jelentőségének megszűnése (a korábban vallásos nép teljesen elfordult a szervezett kereszténységtől) – két olyan elem, mely a brit identitás alappillére volt – jelentősen hozzájárult az egységes nemzettudat halványulásához”.³⁶ „... A történelmi azonosság mind angol, mind brit megnyilvánulásait tekintve válságos állapotba került”.³⁷ A regionális, ha úgy tetszik, önálló országtudat egyre erősödik, különösen a birodalmat már inkább negatív megvilágításban látó fiatalok körében: egyre gyakrabban tűnnek fel – főleg futballmeccseken – a fehér alapon vörös keresztet angol, a kék alapon ferde fehér keresztet skót és a vörös sárkányos walesi zászlók.

Lehet, hogy a brit kilépést, a Brexitet birodalmi nosztalgia is motiválta, de az a nemzetállam szembeszállását jelentette-jelenti a mindent maga alá gyűrő globalizációval és a tehetetlen, elhibázott bevándorlás-politikát folytató brüsszeli „vízfejlesztés”.

A zarándok atyák/ pilgrim fathers a „választott nép” meggyőződést átvitték az Újvilágba. (1607, 1620). Ebből következik az amerikai egyediség/kivételesség eszméje, a vallási/protestáns küldetéstudat, a morális felsőbbrendűség, az amerikai demokrácia tökéletességébe vetett hit, s kötelezettség annak világméretű elterjesztésére. A demokrácia terjesztése – önvédelmi megfontolásból is – és az emberi jogok védelme hangsúlyosabban van jelen a mindenkori demokrata elnök és kormányzata politikájában, de abban mindkét nagy párt egyetért, hogy „... Az Egyesült Államoknak kell irányítania a világot, a jog és az erő

³³ Kiss J. László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben In: Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Szerk. Kiss J. László, TLA, Bp. 2005. 86-87, 106-107, 121.o.

³⁴ „... A bajor emberek sorsa sokkal biztatóbban alakulna, ha a tartomány megszabadulna a kettős – német és európai – pénzügyi unió kényszerétől” W. Scharnagl: Bajorország ezt egyedül is tudja Magyar Nemzet, 2012. szept. 17.

³⁵ H. Gelfert: Nagy-Britannia rövid kultúrtörténete. Corvina, Bp. 2005 51.o.

³⁶ Kármán András: Békés válás 300 év után? A skót devolúció elmúlt 10 évének tanulságai. Diplomadolgozat. Corvinus Egyetem, 2009. 49-50.o.

³⁷ R. Scruton: A nemzetek szükségességéről Helikon Bp. 2005, 205.o.

erkölcsi, politikai és katonai fáklyájával a kezében, és példaként szolgálnia valamennyi nemzet számára”.³⁸ Ma már egyre kevésbé igaz az, hogy „... a vallás mindig meghatározó ereje volt az Egyesült Államok politikájának, identitásának és kulturájának ... Az evangéliumi/újjászületett keresztények (13-20%, 40-60 millió) határozzák meg az amerikai társadalom túlnyomó részének értékrendjét; a képviselőház és szenátus tagjainak ¼-e 2004-ben hozzájuk tartozott”.³⁹

Az amerikai nemzeti identitás/nacionalizmus politikai jellegű; a „bevándorlók országában” minden etnikum megtarthatta kulturális identitását, de büszke amerikai állampolgárságára.^{39/a} Az értékeit az egész világon elterjeszteni akaró, „imperialista”, amerikai szellemiség és politika ellenében időről-időre megerősödik az „America first” izolacionista irányzat, amely visszavonulva a világ szinpadáról a hazai dolgokat akarja rendbe tenni.⁴⁰ A legutóbbi elnökválasztás (2016) megmutatta az Egyesült Államok mély megosztottságát: a keleti és nyugati part liberális-globalista pénzügyi-hadiipari elitje Clintonnéval tovább folytatta volna az agresszív demokráciaterjesztést. A hagyományos értékeket képviselő Közép elszegényedő közép- és munkásosztályának⁴¹ elege lett az óriási államadósságot felhalmozó ámokfutásból, a – főleg Európára – katasztrófális következményekkel járó háborúkból Afganisztánban, Irakban, Szíriában, Líbiában. Trump a nemzetállamot akarja megerősíteni újraparositással, a nagy globalista egyezmények felmondásával, az illegális (spanyol nyelvű) bevándorlás megállításával, Oroszországgal való megegyezéssel. Ez megvalósulhat, ha sikerül revitalizálni a hagyományos keresztény-puritan értékeket,⁴² amelyeket elnökjelölt elődje, a mormon Mitt Romney képviselt Obamával szemben.

Kanadáról a multikulturalizmus jut eszünkbe, ami csak az angol nyelvterületen érvényesül, mert a francia Quebec szerint csak angol és francia bikulturalizmus létezik; az őslakos indiánok és eszkimók, az inuitok is elutasítják a multikulturalizmust. A kanadai nacionalizmus alapja a két nyelv és kultúra, melynek hordozói egy politikai nemzetet alkotnak. Ebbe az irányba mutat az, hogy az etnikai-vallási alapú nacionalizmus az állampolgári/civic nacionalizmus felé mozdult el, különösen a francia országrészben. A folyamat kétarcú: egyfajta „állami nacionalizmus” van kialakulóban, ugyanakkor gyengül a szövetségi rendszer, erősödik a tagállami befolyás és a regionális tudat. Növekszik az ellenállás a NAFTA-val és az amerikai gazdasági-politikai behatolással szemben. Különösen erős ez a „kanadaiság” megőrzésére való törekvés a munkavállalók érdekeit képviselő baloldalon, míg Quebecben az ottawai központtól való függetlenedés egyik eszközének tekintik.⁴³

Tisztán orosz/velikorusszkij nemzettudat/nacionalizmus több okból nem alakulhatott ki. A lengyel-litván területek és az Ural között a keleti szlávok a finnugorokkal éltek együtt,⁴⁴ első (város) államaikat svéd vikingek, varégek/varjakok alapították. (Novgorod, Kijev: „az orosz városok anyja”). Az orosz állam elődje a szuzdal-vlagyimiri, majd Moszkvai Nagyfejedelemiség évszázadokig mongol-tatár fennhatóság alatt állt, majd a 16. században megfordultak a hatalmi viszonyok: IV. Rettegett Iván meghódította a kazányi (1552) és az asztrahányi (1556) tatár kánságokat, kozákjai Szibéria távoli területeire is eljutottak. Az egyre nagyobb kiterjedésű despotikus állam soha nem vált az oroszok nemzeti államává, soknemzetiségű birodalomként él tovább, mindmáig.⁴⁵ Az orosz nemzettudat – a brithez hasonlóan – birodalmi, és ennek a birodalmi tudatnak (gyerzsavnoszty) a következménye az orosz nemzettudat hiánya. Kétféle külföldet látnak: a távolit és a közelit (blizsnyeje zarubezslje): a Szovjetunióhoz tartozott, függetlenné vált államok övét a Baltikumtól és Moldáviától Tadzsisztán-Kazahsztánig, melyet még mindig sajátjuknak, de legalábbis befolyási övezetüknek tartanak. Ugyanakkor a gyenge nemzettudattal rendelkező orosz társadalom számára nem jelent súlyos megoldandó problémát a poszt-szovjet, közel-külföldi államokban élő mintegy 25 millió honfitársuk

³⁸ Külügyi Szemle 2003/4 14.o.

³⁹ W.R. Mead: God's Country? Foreign Affairs, Sept.-Oct. 2006. 24, 32, 36-67.o. Scruton „... a hitnek a közintézményekből való fanatikus kiüldözéséről (ír), amely Amerikában újabban elharapózott” Scruton i.m. 68.o.

^{39/a} Revisiting Nationalism pp 102-103

⁴⁰ Republikánusok győzelme 1918 végén erőtlenné tette Wilson elnök „liberális internacionalizmusát”, így az amerikai delegátusok nem tudták érvényesíteni álláspontjukat, amely szerint a Monarchia utódállamai konföderációt alkossanak, vagy etnikai határokat kapjanak, így Magyarország is. 1941 decemberében Rooseveltnak csak manipulációval sikerült háborúba vinni országát Japán és európai szövetségesei ellen.

⁴¹ 42 ezer gyár szűnt meg, vagy települt ki Kanadába, Mexikóba vagy a tengeren túlra. A Nagy Tavak déli partvidéke Buffalótól Chicagóig, Detroittal és Clevelanddal, egyetlen hatalmas rozsdaovezetté vált.

⁴² Becsületesség, szorgalom, takarékoság, józanság, tiszta, sokgyermekes családi élet, jócselekedetek, a szociális ellátó rendszeren való élőködés helyett.

⁴³ M. Keating: Canada and Quebec: two nationalisms in the global age. In: The Ethnicity pp 174, 176, 184

⁴⁴ Hatásukra tűnt el az oroszban a létige (jsem, jsi, je(szty) használata, ami a többi szláv nyelvben megmaradt.

⁴⁵ Az oroszok aránya soha nem haladta meg a 45%-ot; ma 80% körül van, a muzulmánok (tatárok, kaukázusiak) és a kínaiak (Távol-Kelet) növekvő számával.

helyzetének rendezése. Egyrészt, mert kiváltságos, uralkodó pozíciójuk elvesztése, a gazdasági nehézségek, helyenkénti üldözések (Közép-Ázsia, Kaukázus), miatt több millióan már átköltöztek az anyaországba, másrészt mert megtarthatták a gazdasági-kulturális életben játszott (vezető) szerepüket (Belarusz, Ukrajna, Moldávia), sőt az EU tagállamokká vált balti országokban európai perspektívák nyíltak érvényesülésük előtt.

A kommunista internacionalizmus soha nem tudott a lelkekig hatolni, sőt, ha a helyzet megkívánta, Sztálin a „nagy honvédő háború”-ban felkorbácsolta a nagyorosz nacionalizmus idegenellenes vonulatát, engedményeket téve a pravoszláv egyháznak. Ezzel a hatalom-szilárdító eszközzel Putyin is él: az erkölcsi megújulásra, konzervatív értékekre és hazafiságra alapozott rendszerének fontos eleme az egyházzal kötött szövetség. Mivel az oroszok 88%-a visszatért vallásához, „... az ortodox vallásosság egyre központibb helyet foglal el az orosz identitásban”⁴⁶. Az orosz tudatban Nagy Péter (1682-1725) óta küzd egymással két meghatározó szellemi áramlat: a pravoszláv-szlavjanofil-narodnyik, és a modernizációt, Nyugat-Európához közeledést képviselő-szolgáló liberális zapadnyik, de arra mindig csak egy szűk elit volt vevő. Oroszország soha nem volt és lesz tisztán európai. Sz. Mihejev politológus szerint „... Oroszország nem Kelet vagy Nyugat része, hanem önmagában egy civilizáció”,⁴⁷ amely – szélsőséges vélemény szerint – őrzi 17.-18. századi vonásait, és még régebbieket.

Törökország nem csak földrajzilag, identitását tekintve is félúton van Európa és az iszlám világ között. A kemáli forradalmi átalakítás török etnikai alapon álló, európai típusú nemzetállamot teremtett, alkotmányában belga és francia mintákat követve. Demokratikus és szekuláris/világi volt, de csak a kompromisszumra nem hajlandó központi egyházzervezetel szakított, nem az iszlámmal. Az átalakulás, az európaizáció csak a társadalom és a politikai közélet felsőbb rétegeit érintette, a népesség négyötöde, az anatóliai parasztság érintetlen maradt. Visszatekintve hihetetlennek tűnik, de már az 1960-as években felmerült a kérdés, hogyan lehet megállítani az anatóliai parasztokat és a városi kispolgárokat, hogy a vallási kártyát kijátszó párt(ok)ra szavazzanak.⁴⁸ Ma már tudjuk, hogy ez a folyamat (katonai puccsokkal) feltartóztathatatlan volt; minden téren előre tör a re-islamizáció, az állam világi jellegét – eddig – biztosító hadsereg vezetésének lefejezése. Erősödik a Nyugat-ellenesség; a törökök többsége már nem Európában látja jövőjét, hanem egy, a térségben meghatározó szerepet játszó neo-oszmán középhatalomban.

© DKE 2016

Email: dke[at]southeast-europe.org

A folyóirat: <http://www.southeast-europe.org>

Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke[at]southeast-europe.org címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Arday Lajos: Nacionalizmus és nemzetállam. *International Relations Quarterly*, Vol. 7. No.4 (2016 Tél) 8 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*

⁴⁶ Magyar Nemzet, 2013. január 6, május 23

⁴⁷ Dugin kortárs gondolkodót idézi Sayfo Omar. *Demokrata*, 2011. június 15.

⁴⁸ Gellner: *Kemalism In Encounters with Nationalism* pp 83-84, 87-89